

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Стасько Олена Григорівна

УДК 159. 9: 371. 134

**ПСИХОЛОГІЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ УМОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛІЗОВАНОГО “Я” ОСОБИСТОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Яценко Тамара Семенівна,
Кримський гуманітарний університет,
професор кафедри психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Солодухова Ольга Георгіївна,
Слов'янський державний педагогічний університет,
професор кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент
Ставицька Світлана Олексіївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, доцент кафедри психології.

Провідна установа:

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, кафедра психології,
Міністерство освіти і науки України, м. Дрогобич.

Захист відбудеться “15” листопада 2006 року о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “_12_” жовтня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку України, її інтеграція у європейське і світове співтовариство ставлять перед психолого-педагогічною наукою нові завдання, одним із яких є оптимізація підготовки психологів-практиків у вищих навчальних закладах. В останній час здійснюється перебудова вищої освіти відповідно до положень Закону України “Про вищу освіту” [106], в якому наголошено на необхідності підвищення рівня професійної кваліфікації, педагогічної майстерності й загальної культури майбутніх фахівців. Особливо це стосується фахівців у психологічній галузі. З огляду на це, дедалі більшого значення набуває практична психологія, проблеми розвитку якої порушуються в дослідженнях сучасних вітчизняних науковців (Г. О. Балл [25 – 28], О. Ф. Бондаренко [51; 52], С. Д. Максименко [168 – 172], В. Г. Панок [199; 204], Н. І. Пов’якель [211]; Н. В. Чепелева [199; 306 – 307], Т. С. Яценко [333 – 362] та ін.).

Особливе місце в практичній психології займає проблема дослідження цінностей. В українській та зарубіжній психології немає єдиного погляду на феномен цінностей особистості. Вивчення означеної проблеми знайшло своє відображення в працях М. Й. Боришевського [52 – 60; 224], З. С. Карпенко [125 – 127], А. Маслоу [179 – 182], Г. Олпорта [197], К. Роджерса [232 – 235], В. Франкла [279; 280], Е. Фромма [295; 296], Е. Шпрангера [108; 272], В. А. Ядова [331; 332], Т. С. Яценко [333; 342; 343; 344; 345] та інших. Попри велику кількість досліджень, присвячених проблемі цінностей, у науковій літературі недостатньо досліджено питання щодо їх значення у формуванні несвідомої сфери психіки. У психології утвердилась думка, що вищим рівнем регулювання діяльності суб’єкта є свідомість, функціонування якої спирається на нормативні цінності. За такого підходу пріоритетності набувають просоціальні цінності, які, як традиційно вважається, впливають на адекватне функціонування суб’єкта в соціумі. Поза увагою науковців залишаються немотивовані вчинки, ірраціональні дії, інфантильні та регресивні прояви поведінки, які нерідко детермінуються умовними цінностями. Тому, незважаючи на численні наукові пошуки, пов’язані з дослідженням цінностей, проблема умовних цінностей суб’єкта в її теоретичному, феноменологічному та практичному аспектах залишається відкритою, що й обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження.

У розрізі проблеми взаємозв’язку свідомої та несвідомої сфер психіки умовні цінності вперше піддано спеціальному дослідженню академіком АПН України Т. С. Яценко [333; 342; 343; 344; 345]. Умовні цінності розглядаються як такі, що співвідносяться з психологічними захистами та їх епіфеноменом – відступами від реальності, що структурують очікування суб’єкта на підтвердження ідеалізованого “Я” з боку інших людей.

На сьогодні практична психологія потребує методів, зорієнтованих на глибинне пізнання психіки, здатних допомогти суб’єкту рефлексувати власні умовні цінності, на яких ґрунтується когнітивний рівень захисної системи. Метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розроблений академіком АПН України Т. С. Яценко, засвідчив свою ефективність у підготовці практичних психологів. Завдяки його глибинному спрямуванню забезпечується цілісне пізнання психіки суб’єкта в єдності свідомих та несвідомих проявів, у тому числі дослідження умовних цінностей, які впливають на структурування несвідомої сфери психіки та семантику спрямування активності суб’єкта у сфері спілкування. Саме цим аспектам присвячено дисертаційне дослідження, в основу якого покладено психодинамічну теорію, розроблену академіком АПН України Т. С. Яценко. Провідним методом дослідження обрано метод активного соціально-психологічного навчання (АСПН) як форму глибинно-психологічної групової психокорекції, що сприяє пізнанню причин труднощів особистісного характеру в спілкуванні та їх глибинно-психологічної детермінації, пов’язаної з умовними цінностями суб’єкта. Процес групової психокорекції створює умови для глибинно-психологічного самопізнання, сприяє об’єктивуванню першопричин особистісних проблем, вивчення яких забезпечує розвиток соціально-перцептивного інтелекту.

Таким чином, соціальна значущість проблеми та її недостатнє дослідження в психолого-педагогічній літературі обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: “Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого “Я” особистості”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематики наукових досліджень кафедри практичної психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Тема дисертації затверджена вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 1 від 28 серпня 2003 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 10 від 23 грудня 2003 року).

Об'єктом дослідження виступають умовні цінності як чинник формування особистості.

Предметом дослідження є виявлення психологічної значущості умовних цінностей суб'єкта та їх впливу на формування його ідеалізованого "Я".

Мета дисертаційного дослідження полягає в розкритті змісту поняття "умовні цінності", їх психологічної значущості та характерних особливостей впливу на формування ідеалізованого "Я" майбутнього психолога-практика.

В основу **концепції дослідження** покладено цілісний підхід до розуміння психіки особистості й психодинамічну теорію психокорекції майбутніх фахівців у галузі практичної психології.

В основу дослідження покладено **припущення**, що усвідомлення майбутнім психологом-практиком умовних цінностей у процесі психокорекційної роботи нівелює тенденції відступу від реальності й тим самим сприяє гармонізації структури особистості; умовні цінності формуються під впливом едіпової залежності й активно впливають на змістовий аспект формування ідеалізованого "Я" суб'єкта й, відповідно, системи його психологічних захистів; глибинна психокорекція за методом АСПН позитивно впливає на розширення самоусвідомлення суб'єкта та нівелювання умовності його цінностей, на які спирається ідеалізоване "Я".

Відповідно до мети й гіпотези окреслено такі **завдання дослідження**:

1. Визначити теоретичні підходи до проблеми цінностей у науковій літературі.
2. З'ясувати психологічну сутність феномену умовних цінностей у контексті розуміння внутрішньої динаміки психіки та особливостей їх глибинної корекції за методом АСПН.
3. Встановити взаємозв'язки біхевіоральних аспектів розуміння психіки із змістом категорії умовних цінностей.
4. Виявити глибинно-психологічні передумови формування умовних цінностей та їх зв'язок з нормативними цінностями суб'єкта.
5. Розкрити особливості впливу умовних цінностей на формування ідеалізованого "Я" суб'єкта.
6. Проаналізувати вплив умовних цінностей на процес спілкування.

Методологічною та теоретичною основою дослідження слугували: основні положення про зв'язок свідомої та несвідомої сфер психіки (Ф. В. Бассін, З. Фрейд, К. Г. Юнг, Т. С. Яценко та ін.); твердження про структуру та функціональні особливості несвідомої сфери психіки (А. Фрейд, З. Фрейд, К. Г. Юнг, Т. С. Яценко та ін.); принципи гуманістичного підходу до психокорекції (Г. О. Балл, А. Маслоу, К. Роджерс, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, В. Франкл, Е. Фромм, Т. С. Яценко, та ін.); методологія системного підходу до розуміння особистості (Л. Ф. Бурлачук, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка, С. Л. Рубінштейн, С. О. Сисоєва та ін.) положення щодо завдань і методів практичної психології (Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. А. Побірченко, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін.); інструментарій особистісно-орієнтованого підходу у практичній психології (Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, І. А. Зязюн, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, В. А. Семіченко, Н. В. Чепелева та ін.); концептуальні підходи в дослідженні ціннісно-сміслової сфери особистості (Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, З. С. Карпенко, Д. О. Леонт'єв, В. Отрут, М. Рокич, Д. М. Узнадзе, В. А. Ядов та ін.); біхевіористична концепція психіки (Б. Скінер, К. Спенс, Дж. Уотсон та ін.); теорія функціональних систем (П. К. Анохін); психологічні концепції образу "Я" суб'єкта (Р. Бернс, Е. Еріксон, І. С. Кон, К. Роджерс, М. Розенберг, Т. С. Яценко та ін.); концепції спілкування (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, В. М. М'ясищев та ін.); дослідження, здійснені в контексті психодинамічного підходу з орієнтацією на глибинно-психологічні рівні пізнання психіки (наукова школа Т. С. Яценко: С. М. Аврамченко, О. Г. Біла, І. В. Євтушенко, М. П. Зажирко, Б. Б. Іваненко, О. А. Коновалова, А. Е. Мелоян, І. М.

Сергієнко, О. Г. Солодухова, П. В. Теслюк).

Специфікою теми дисертації зумовлено вибір таких теоретичних та емпіричних **методів дослідження**: аналіз науково-психологічної літератури з проблеми цінностей, спостереження, бесіда, аналіз продуктів навчальної діяльності студентів, тести, метод активного соціально-психологічного навчання (який включає такі методики як: психоаналіз комплексу тематичних малюнків, прийом створення протагоністом “казки власного життя”, робота з іграшкою та предметною моделлю, робота з неавторським малюнком, науковий аналіз емпіричного матеріалу за методом АСПН), статистичні методи обробки експериментальних даних.

Емпірична база: основна дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького та Кримського гуманітарного університету (м. Ялта). Дослідженням було охоплено (упродовж усіх років підготовки роботи) 450 студентів психологічних факультетів та слухачів факультету підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів за фахом “Практична психологія”. Відповідно до поставлених завдань дослідження проводилось у три **етапи** (пошуковий, дослідний, узагальнюючий) упродовж 2000 – 2006 рр.

Провідна ідея дослідження полягає у виявленні взаємозв’язку умовних цінностей із психологічними захистами, що обумовлюють відступи від реальності відповідно до потреб ідеалізованого “Я” суб’єкта.

Наукова новизна й теоретичне значення дисертаційного дослідження полягають у тому, що:

– *вперше* в центр уваги наукового дослідження поставлено феномен умовних цінностей та розкрито механізми їх формування; здійснено науковий аналіз змісту та глибинно-психологічної сутності умовних цінностей суб’єкта й можливостей їх корекції; окреслено детермінанти умовності цінностей; виявлено взаємозалежність між умовними та нормативними цінностями суб’єкта; встановлено взаємозв’язок між рівнем усвідомлення умовних цінностей та ідеалізованим “Я” суб’єкта; доведено наявність взаємозв’язку між умовними цінностями, психологічними захистами та об’єктними відношеннями суб’єкта;

– *додовнено й розширено* категорію цінностей та уточнено їх різновиди; уявлення про можливості психокорекційної спроможності методу АСПН у пізнанні глибинно-психологічних феноменів, зокрема умовних цінностей; концепцію психодинамічного підходу через конкретизацію методології пізнання умовних цінностей; розуміння механізмів формування і корекції умовних цінностей; погляд на біхевіоральні аспекти психіки завдяки розкриттю істотних характеристик умовних цінностей;

– *набуло подальшого розвитку* знання про особливості впливу умовних цінностей суб’єкта на процес спілкування.

Практичне значення одержаних результатів. Результати й висновки дисертаційного дослідження дозволяють більш адекватно розуміти значущість феномену умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого “Я” особистості, що обумовлює соціально-перцептивні відступи від реальності. Результати дослідження сприяють розширенню можливостей майбутніх психологів-практиків у цілісному пізнанні психіки суб’єкта в процесі глибинно-психологічної роботи. Теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть бути використані в ході розробки й викладання лекційних курсів з дисциплін “Методи АСПН”, “Основні напрямки психотерапії”, “Основи психокорекції”, “Діагностика та психокорекція”, “Психологія спілкування” й інших, а також проведення практичних занять для студентів психологічних факультетів і слухачів факультету підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів з фаху “Практична психологія” в системі післядипломної педагогічної освіти.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечується застосуванням методів, адекватних меті й завданням дисертації, а саме: використанням комплексу методик, переважно тих, що мають глибинно-психологічне спрямування та застосовуються в груповій психокорекційній роботі за методом АСПН; системним аналізом емпіричного матеріалу, здобутим в процесі психокорекційної роботи; використанням теоретичних здобутків практичної психології; поєднанням кількісного і якісного аналізу результатів дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися й отримали схвалення на кафедрі практичної психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кафедрі психології Кримського гуманітарного університету (м. Ялта), кафедрі психології Черкаського кооперативного економіко-правового коледжу. Концептуальні положення дисертації оприлюднено на: VII Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і освіта 2004” (Дніпропетровськ, 2004), Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих учених “Актуальні проблеми практичної психології” (Херсон, 2004), VIII Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і освіта 2005” (Дніпропетровськ, 2005).

Основні наукові положення дисертаційної роботи **впроваджено** у розробку галузевого стандарту вищої освіти Міністерства освіти і науки України, зокрема освітньо-кваліфікаційної характеристики “бакалавр” зі спеціальності 6.010100 “Практична психологія” (довідка № 24-03 від 18.12.2003); у навчально-виховний процес Кримського гуманітарного університету (м. Ялта), (довідка № 36-03 від 14. 04. 2006 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 957.01 - 11 від 23.05.2006 р.), Черкаського кооперативного економіко-правового коледжу (довідка № 112 / 01-12 від 14.06.2006 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 12 публікаціях. З них – 9 одноосібних статей у провідних наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 матеріали наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (382 найменування українською та іноземними мовами) та восьми додатків, що охоплюють 56 рисунків, 7 фотозображень, 7 фрагментів стенограм роботи психолога. Основний текст дисертації викладено на 175 сторінках і містить дві таблиці, чотири рисунки на шести сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, окреслено об’єкт, предмет, визначено мету й завдання наукового пошуку, сформульовано гіпотезу, викладено базові методологічні та теоретичні положення, з’ясовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, подано відомості щодо апробації результатів дослідження та структури роботи.

У **першому розділі** – “**Теоретико-методологічні аспекти проблеми цінностей**” – висвітлено результати аналізу літературних джерел з проблеми цінностей, які засвідчують увагу українських та зарубіжних дослідників у галузі психології до феномену цінностей (Б. Г. Ананьєв, М. Й. Боришевський, О. Д. Леонтєв, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, С. Л. Рубінштейн, Д. М. Узнадзе, В. Франкл, Е. Фромм, Е. Шпрангер, В. А. Ядов, Т. С. Яценко та інші). Представлено провідні тенденції вивчення категорії цінностей у філософії (В. Віндельбанд, Д. Дьюї, І. Кант, Р. Перрі, Г. Риккерт, М. Шелер та інші) та соціології (М. Вебер, В. Вільямс Т. Парсонс та інші). Такий підхід дав змогу констатувати, що у філософсько-соціологічному розумінні категорії “цінностей” домінує соціологізм, який зводить значення цінностей до нормативної функції та пасивного прийняття цінностей суб’єктом, ігноруючи при цьому індивідуальність людини та її несвідому сферу.

Загалом аналіз наукових підходів до проблеми цінностей дозволяє зробити висновок, що вона посідає одне із чільних місць у вивченні процесів формування та розвитку особистості; дослідники характеризують категорію цінностей переважно в контексті функціонування свідомої сфери психіки, без урахування її глибинних аспектів. Поза увагою науковців залишається проблема цінностей у контексті цілісного феномену психіки у взаємозв’язку її свідомої та несвідомої сфери. У психологічній літературі відсутній єдиний підхід до трактування проблеми цінностей, при цьому впадає в очі термінологічна й сутнісна неоднозначність даної категорії. Незважаючи на численні дослідження з указаної проблеми та розбіжності в трактуванні понять, близьких за семантикою до категорії “цінності” – “ціннісні орієнтації”, “установка”, “спрямованість особистості”, “позиція”, – (спільним для яких є те, що вони мають соціально-

нормативний зміст), відкритим залишається питання дослідження цінностей у контексті взаємозв'язку свідомої та несвідомої сфер психіки.

У розділі здійснюється порівняння феномену умовних цінностей згідно з психодинамічною теорією і механізмами умовного рефлексу в біхевіоральному підході, а також функціональними системами в трактуванні П. К. Анохіна, що дозволило поглибити розуміння механізмів формування умовних цінностей. У результаті чого з'ясовано, що спільним механізмом для умовних цінностей та умовних рефлексів виступає очікування на винагороду (підкріплення). Відмінним є те, що біхевіористи, розглядаючи проблему умовних рефлексів, за основу брали біологічно значущий фактор, при формуванні ж умовних цінностей пріоритет має просоціальний чинник, пов'язаний з ідеалізованим “Я” суб'єкта. При цьому біхевіористи у формуванні умовних рефлексів віддають перевагу кількості підкріплень; у ході формування умовних цінностей кількість підкріплень може бути мінімальною під впливом єднання з емоційним переживанням, значущим для суб'єкта.

Науково-теоретичне дослідження теорії функціональних систем П. К. Анохіна уможливило розкриття певних аспектів умовних цінностей завдяки виявленню їх спільних механізмів з функціональними системами, як-от:

а) категорія очікувань, яку П. К. Анохін розкриває через поняття “акцептор дії”, що є важливим для розширення розуміння механізмів формування умовних цінностей;

б) емотивний фактор, котрий можна виявити через порівняння (в акцепторі дії) зворотної аферентації з очікуваним результатом (моделлю дії), що обумовлює валентність емоції. Аналогічний прояв емоцій спостерігається у випадку актуалізації умовних цінностей: якщо зворотний зв'язок відповідає очікуванню суб'єкта, відповідно до ідеалізованого “Я”, то виникає позитивна емоція, якщо ж не відповідає – негативна;

в) відступи від реальності, якими обтяжена як модель майбутньої дії (акцептор дії), так і умовні цінності, що пов'язані з ідеалізованим “Я” суб'єкта.

Таким чином, представлений у першому розділі матеріал робить акцент на виявленні глибинно-психологічних детермінант розуміння умовних цінностей (які пов'язані з інфантильним періодом життя) у рамках психодинамічного підходу.

У другому розділі – “Глибинно-психологічна сутність умовних цінностей та їх взаємозв'язок з ідеалізованим “Я” суб'єкта (на емпіричному матеріалі груп АСПН)” – досліджено глибинно-психологічні передумови формування умовних цінностей суб'єкта, розкрито системну організацію цілісної психіки через конкретизацію понять “умовні цінності” (у їх взаємозв'язку з ідеалізованим “Я”), “нормативні цінності” (їх можливості інтеграції з умовними цінностями) у світлі психодинамічної теорії Т. С. Яценко.

Розглянуто поняття “Я” суб'єкта в психологічних теоріях Р. Бернса, О. Є. Гуменюк, І. С. Кона, А. Маслоу, К. Роджерса, М. Розенберга, В. В. Століна, Т. С. Яценко та інших. Особлива увага при цьому звертається на ідеалізоване “Я” суб'єкта та порівнюється з ідеальним та нормативним “Я”. Зокрема встановлено, що чим більше ідеалізоване “Я” інтегрується з ідеальним і нормативним “Я”, тим більшою мірою засоби досягнення очікувань суб'єкта на підтвердження “Я” від оточення будуть об'єктивними й просоціально спрямованими. І навпаки, чим більше ідеалізоване “Я” неадекватне “Я” – реальному, тим більшою є небезпека використання суб'єктивно значущих засобів підтвердження бажаного відображення себе в очах інших людей.

Проаналізовано погляди науковців (Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, В. М. М'ясищева, Р. Чалдіні та інших) щодо дослідження впливу цінностей людини на процес спілкування.

На емпіричному матеріалі доведено, що умовні цінності формуються переважно в ранньому дитинстві в період едіпової залежності під впливом цінностей значущих людей. При цьому дитина, інтроєктуючи дані цінності, керується бажанням отримати любов й добре ставлення до себе, ігноруючи водночас власні інтереси та отримуючи тим самим заохочення. Такий тип поведінки в подальшому, шляхом механізму проєкції, переноситься на стосунки з оточуючими, а цінності набувають характеру умовності, оскільки суб'єкт продовжує керуватися у своїй поведінці очікуванням схвалення від інших людей, незважаючи на те, що їх цінності не збігаються з його очікуваннями.

Розкрито глибинно-психологічну сутність умовних цінностей, що полягає, в їх неусвідомленості та взаємозв'язку з ідеалізованим "Я". Непідтвердження ідеалізованого "Я" породжує в суб'єкта негативні емоції. Суб'єктивна зінтегрованість психіки в такому разі забезпечується відступом від реальності, що супроводжується викривленням сприйняття навколишнього світу та гальмує реалізацію власних цілей і потреб, налагодження оптимальних стосунків із соціумом. Умовні цінності покликані створити семантичну платформу ідеалізованому "Я" через дію механізмів ідентифікації, заміщення, компенсації.

На емпіричному матеріалі встановлено взаємозв'язок умовних цінностей із психологічними захистами суб'єкта. Умовність цінностей є вираженою настільки, наскільки розвинута захисна система.

Виокремлено два різновиди умовних цінностей: базові та ситуативні, між якими існує стійкий взаємозв'язок і взаємообумовленість. Базові умовні цінності органічно пов'язані з глибинними детермінантами психіки та цінностями інфантильного "Я" (глибинно-психологічними), які сформовані при допомозі механізму витіснення і не потрапляють у поле зору свідомості суб'єкта. Глибинно-психологічні цінності формуються під впливом цінностей первинних лібідних об'єктів, чуттєве єднання з якими носить інцестний характер, що не має безпосереднього вираження в спілкуванні та не потрапляє у свідомість суб'єкта. Зміст глибинно-психологічних цінностей (у зв'язку з витісненнями) незмінно символізується, що зумовлює маскування їхнього впливу на соціальні аспекти поведінки, а їх вираження завуальоване іншими, більш прийнятними для свідомості цінностями. Пізнання інфантильних цінностей відбувається у процесі тривалої психокорекційної роботи з використанням різних методик АСПН через умовні цінності. Умовні цінності піддаються діагностуванню за параметрами очікувань суб'єкта та його емоційними реакціями в процесі взаємодії з іншими людьми в умовах АСПН. Ситуативні умовні цінності гармонізуються з нормативними цінностями суб'єкта (зорієнтованими на потреби та вимоги соціуму) і можуть частково вербалізуватися (усвідомлюватися). Однак вони за своєю суттю є неусвідомленими. Будь-яка ситуативна умовна цінність має глибинно-психологічне підґрунтя. Актуалізація ситуативних умовних цінностей відбувається у взаємодії з іншими людьми, коли виникає ризик непідтвердження гідностей "Я".

У цьому ж розділі на емпіричному матеріалі доведено взаємозв'язок умовних цінностей з нормативними цінностями, які мають просоціальний характер та формуються під впливом функціонування людини в соціумі, цінностей батьків, власного досвіду. Підкреслюється, що для суб'єкта не існує суто нормативних цінностей. Кожна цінність, якою керується суб'єкт у поведінці, несе емотивний потенціал та набуває відтінку умовної, особистісно значущої під впливом зінтегрованості із глибинними детермінантами.

На основі емпіричного матеріалу констатується факт індивідуальної неповторності умовних цінностей суб'єкта. З'ясовано, що під впливом умовних цінностей спілкування може набувати усталених форм, які пов'язані із психологічними захистами. Психологічні захисти зумовлюють невидимість соціально-перцептивних викривлень реальності для суб'єкта, забезпечуючи можливість збереження відчуття власної гідності та сили "Я". Неусвідомлення суб'єктом таких викривлень зумовлює соціальну дезадаптацію та його психологічну незахищеність. Показано, що особливо значущим для суб'єкта стає спілкування, яке сприяє актуалізації та ствердженню умовних цінностей, а через них – ідеалізованого "Я". Встановлено, що усвідомлення умовності цінностей допомагає нівелювати їх деструктивний вплив та оптимізувати взаємодію загалом.

Підтверджено діагностичну та психокорекційну спроможність методу АСПН в аспекті можливостей вивчення умовних цінностей, що сприяє послабленню деструктивних тенденцій психіки, породжуваних особистісною проблемою суб'єкта, пов'язаною з умовністю цінностей, які впливають на формування ідеалізованого "Я".

У третьому розділі – "Аналіз емпіричного матеріалу АСПН у контексті виявлення особливостей умовних цінностей" – на основі емпіричного матеріалу доведено, що пізнання умовності цінностей можливе за допомогою методик глибинно-психологічного спрямування, що забезпечують спонтанність та невимушеність поведінки суб'єкта. Представлено діагностико-

корекційні можливості методу АСПН у пізнанні умовних цінностей суб'єкта, зокрема низки методик, як-от: створення “казки власного життя”, метод аналізу комплексу психомалюнків, робота з іграшкою, робота з неавторським малюнком тощо. Вищеназвані методики відповідають поставленим у дисертації завданням, розв'язання яких потребує системного аналізу емпіричного матеріалу з точки зору психодинамічної концепції психіки.

На основі емпіричного матеріалу підтверджена емотивність умовних цінностей суб'єкта. Доведено, що метод АСПН забезпечує можливість спонтанної актуалізації емоційних проявів, якими супроводжуються умовні цінності, що, у свою чергу, сприяє поглибленому їх пізнанню. Так, прийом створення “казки власного життя” за методом АСПН дає можливість виявити несвідомі аспекти формування умовних цінностей суб'єкта шляхом їх об'єктивування в метафоричних формах. При цьому психологом санкціонується можливість відступу від реальності завдяки метафоричності викладу змісту казки. Це дає змогу об'єктивувати суперечливі тенденції психіки та виявляти специфіку умовних цінностей суб'єкта, усвідомлення яких служить нівелюванню деструктивного впливу ідеалізованого “Я” на спілкування, що виникає під впливом умовних цінностей.

У дисертації доведена ефективність психоаналізу комплексу тематичних малюнків, який відкриває нові можливості в об'єктивуванні умовних цінностей суб'єкта, що гармонізуються із системною організацією психіки в єдності свідомої та несвідомої сфер. Цілісний аналіз комплексу тематичних малюнків дає змогу виявляти логіку несвідомого, пов'язану з інфантильними інтересами “Я” та умовними цінностями, яка в кожному конкретному випадку є індивідуально неповторною. Встановлено, що метод комплексу тематичних малюнків забезпечує можливість не лише констатувати наявність умовних цінностей, а й знаходити їх глибинно-психологічні витoki. Особливий психокорекційний ефект забезпечує поєднання методики цілісного аналізу комплексу тематичних малюнків з іншими методиками АСПН, які уможливають проникнення в глибинні аспекти психіки суб'єкта та пізнання її внутрішніх суперечностей. На емпіричному матеріалі виявлено залежність поведінки суб'єкта від умовності його цінностей, сформованої під впливом пережитого досвіду, особливо в період едіпової ситуації розвитку. Встановлено взаємозв'язок умовних цінностей з очікуваннями суб'єкта на підтвердження гідностей ідеалізованого “Я”; а також підтверджено взаємозв'язок умовних та нормативних цінностей суб'єкта.

Представлено результати лонгітюдного дослідження, здійснюваного протягом п'яти років зі студентами психологічного факультету. Лонгітюдне дослідження проводилося з використанням спостереження, самозвітів та тестових методик, які підтвердили результативність психокорекційних методик АСПН у діагностиці та корекції умовних цінностей суб'єкта.

Для дослідження цінностей особистості застосовувалася методика Ш. Шварца. Для проведення тестового дослідження була сформована репрезентативна група студентів (110 осіб), на основі якої було створено експериментальну групу (55 осіб) і контрольну групу (55 осіб). До складу експериментальної групи ввійшли студенти психологічного факультету, які впродовж п'яти років проходили психокорекційні заняття за методом АСПН (100 годин на рік) та піддавались дослідженню з першого до п'ятого курсу (на першому курсі експериментальної групи представлено результати проведеної методики Ш. Шварца до проходження студентами психокорекційних занять за методом АСПН). Контрольну групу сформовано зі студентів біологічного факультету та факультету російської філології (з додатковою спеціальністю “Психологія”), які не проходили психокорекційних занять за методом АСПН.

Результати, отримані завдяки тестовій діагностиці цінностей за методикою Ш. Шварца, засвідчують, що у студентів експериментальної групи (порівняно з контрольною) внаслідок проведених психокорекційних занять спостерігаються зміни середніх показників цінностей на рівні нормативних ідеалів (цінності на рівні переконань, а також цінності, які мають найбільший вплив на особистість, але не завжди проявляються, в реальній соціальній поведінці) та на рівні індивідуальних пріоритетів (цінності на рівні поведінки, тобто індивідуальні пріоритети, що найчастіше проявляються в соціальній поведінці) в напрямі до посилення просоціально зорієнтованих цінностей, що опосередковано свідчить про наближення ідеалізованого “Я” до ідеалу “Я”.

Згідно з результатами тестової діагностики цінностей за методикою Ш. Шварца (табл. 1) в учасників експериментальної групи, порівняно з контрольною, значно підвищуються середні показники таких цінностей нарівні нормативних ідеалів: конформність (стримування дій і спонук, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням) (третій курс – $t = 2,7$, де t – достовірність різниці експериментальної групи стосовно контрольної; п'ятий курс – $t = 2,8$); традиції (п'ятий курс – $t = 2,1$); доброта (збереження благополуччя інших людей) (третій курс – $t = 2,5$; п'ятий курс – $t = 3,2$); самостійність (самостійність думок і дій) (третій курс – $t = 2,3$; п'ятий курс – $t = 2,6$). Також помітно підвищується середній показник таких цінностей, як: стимуляція, універсалізм (розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей і природи), досягнення (особистий успіх відповідно до соціальних стандартів), безпека. Як показали результати тестового дослідження за методикою Ш. Шварца у контрольній групі також у процесі навчання з першого по п'ятий курс відбувається динаміка цінностей, але дані зміни не мають достовірних різниць (див. табл. 1).

Таблиця 1

Середні показники значущості типів цінностей
на рівні нормативних ідеалів

Типи цінностей	Середні показники значущості типів цінностей (бали)					
	Перший курс		Третій курс		П'ятий курс	
	$x \pm m$		$x \pm m$		$x \pm m$	
	Експериментальна група $n = 55$	Контрольна група $n = 55$	Експериментальна група $n = 55$	Контрольна група $n = 55$	Експериментальна група $n = 55$	Контрольна група $n = 55$
Конформність	19,1 ± 1,4	17,5 ± 1,7	23,1 ± 1,3**	17 ± 1,7	24,5 ± 1,2**	18,2 ± 1,7
Традиції	22,4 ± 1,7	20,2 ± 1,8	23,7 ± 1,6	19,9 ± 1,8	25,5 ± 1,5*	20,5 ± 1,8
Доброта	21,8 ± 1,5	19,3 ± 1,8	26,2 ± 1,4*	20,3 ± 1,7	27,0 ± 1,4**	19,6 ± 1,7
Універсалізм	28 ± 2,1	24 ± 2,4	29,7 ± 2,2	25,2 ± 2,5	30,7 ± 2,1	26 ± 2,5
Самостійність	22,2 ± 1,5	20,3 ± 1,7	26,4 ± 1,4*	21,0 ± 1,8	27,07 ± 1,4*	20,9 ± 1,7
Стимуляція	18,6 ± 1,9	16,4 ± 1,9	19 ± 1,8	18,6 ± 1,8	20,0 ± 1,7	19,3 ± 1,8
Гедонізм	15,6 ± 1,8	13,7 ± 1,7	16,0 ± 1,8	14,1 ± 1,7	16,3 ± 1,7	15,2 ± 1,6
Досягнення	20,6 ± 1,6	18,5 ± 1,7	21,2 ± 1,6	19,6 ± 1,7	21,8 ± 1,6	20,6 ± 1,7
Влада	18,1 ± 1,8	18,8 ± 1,8	19,4 ± 1,8	20,1 ± 1,8	21,2 ± 1,7	18,0 ± 1,8
Безпека	19,2 ± 1,8	16,7 ± 1,8	19,7 ± 1,8	17,3 ± 1,8	20,4 ± 1,8	21,0 ± 1,8

--	--	--	--	--	--	--

Примітка: * – достовірність різниць експериментальної групи по відношенню до контрольної групи – $p < 0,05$
 ** – достовірність різниць експериментальної групи по відношенню до контрольної групи – $p < 0,01$

Результати методики Ш. Шварца засвідчують, що у студентів першого курсу експериментальної групи цінності на рівні нормативних ідеалів не відповідають цінностям на рівні індивідуальних пріоритетів (табл. 2), що свідчить про неузгодженість цінностей на рівні переконань і на рівні поведінки.

Таблиця 2

Середні показники значущості типів цінностей
на рівні індивідуальних пріоритетів

Типи цінностей	Середні показники значущості типів цінностей (бали)					
	Перший курс		Третій курс		П'ятий курс	
	x ± m		x ± m		x ± m	
	Експериментальна група n = 55	Контрольна група n = 55	Експериментальна група n = 55	Контрольна група n = 55	Експериментальна група n = 55	Контрольна група n = 55
Конформність	8,3 ± 0,4	8,0 ± 0,4	8,7 ± 0,4	8,4 ± 0,4	10 ± 0,5*	8,4 ± 0,4
Традиції	9 ± 0,4	8,6 ± 0,4	9,2 ± 0,5	8,9 ± 0,4	8,9 ± 0,4	9,2 ± 0,5
Доброта	8,9 ± 0,4	8,5 ± 0,4	9,5 ± 0,5*	8 ± 0,4	10,1 ± 0,5*	8,5 ± 0,4
Універсалізм	11,1 ± 0,6	9,8 ± 0,6	11,3 ± 0,6	10,1 ± 0,7	10,6 ± 0,6	9,5 ± 0,6
Самостійність	9,6 ± 0,5	8,7 ± 0,4	10,5 ± 0,5*	8,9 ± 0,5	10,7 ± 0,5*	8,6 ± 0,5
Стимуляція	8,8 ± 0,6	7,6 ± 0,7	9,5 ± 0,6*	7,4 ± 0,7	10,2 ± 0,6*	7,7 ± 0,7
Гедонізм	7,4 ± 0,6	6,8 ± 0,6	7,6 ± 0,6	7,0 ± 0,6	7,8 ± 0,6	7,4 ± 0,6
Досягнення	9,2 ± 0,5	8,3 ± 0,5	10 ± 0,5*	8 ± 0,5	10,6 ± 0,5*	8,6 ± 0,5
Влада	8,2 ± 0,6	7,6 ± 0,6	7,8 ± 0,6	8,4 ± 0,6	7,6 ± 0,6	7,8 ± 0,6
Безпека	10,6 ± 0,6	9,5 ± 0,6	11,0 ± 0,6	9,7 ± 0,6	10,6 ± 0,6	8,3 ± 0,6

Примітка: * – достовірність різниць експериментальної групи по відношенню до контрольної групи – $p < 0,05$

На третьому й на п'ятому курсах під впливом психокорекційних занять у студентів експериментальної групи підвищуються середні показники цінностей нарівні індивідуальних пріоритетів: конформність (п'ятий курс – $t = 2,1$), доброта (третій курс – $t = 2,1$; п'ятий курс – $t = 2,1$), самостійність (третій курс – $t = 2,17$; п'ятий курс – $t = 2,7$), стимуляція (третій курс – $t = 2,2$; п'ятий курс – $t = 2,6$), досягнення (третій курс – $t = 2,45$; п'ятий курс – $t = 2,5$).

Таким чином, під впливом психокорекційних занять за методом АСПН у студентів експериментальної групи відбувається динаміка цінностей з першого по п'ятий курси навчання. Цінності студентів експериментальної групи першого курсу більшою мірою пов'язані зі ствердженням власного “Я”, а п'ятого курсу – із соціальними досягненнями та особистісним розвитком. У студентів експериментальної групи у процесі навчання з першого по п'ятий курс та у процесі проходження психокорекційних занять спостерігається гармонізація цінностей на рівні нормативних ідеалів з цінностями на рівні індивідуальних пріоритетів. Такі результати свідчать про позитивні особистісні зміни студентів п'ятого курсу під впливом психокорекційних занять та про їх психологічну відкорогованість.

Результати доводять, що тестовими методами можливе пізнання тих умовних цінностей, які згармонізуються з нормативними. При цьому тестові методи не забезпечують виявлення глибинних детермінант умовних цінностей. Пізнання умовних цінностей потребує розуміння особистісних змін суб'єкта загалом, котрі відбуваються під впливом корекції за методом АСПН, на якому й базується дисертаційне дослідження.

Результативність психокорекційного процесу АСПН в контексті пізнання умовних цінностей підтверджується результатами аналізу самозвітів учасників груп АСПН (185 осіб), проведених на п'ятому курсі після проходження психокорекційних груп. В отриманих відповідях від 185 учасників груп АСПН відмічається позитивний вплив навчання на їх особистісні зміни. Переважна більшість самозвітів (88 %) засвідчує позитивні особистісні зміни, які відбулися після занять у групах АСПН. Негативних змін, пов'язаних з участю в групах АСПН не відмічалось. 12 % звітів були нейтральними, їх автори не помітили в собі суттєвих змін. Для отримання самозвітів студентам були запропоновані такі запитання: Чи змінилось ваше спілкуванні з іншими людьми?; Чи змінилось ваше сприйняття оточуючих?

Аналіз самозвітів учасників груп АСПН дає змогу констатувати позитивний вплив психокорекційних занять на особистість, на що вказують підвищення показників відкорогованості (у студентів з'явився внутрішній спокій, “Я” стало більш адекватним, набули значущості ділові аспекти у спілкуванні, зникли різкі зміни настрою); розширення та поглиблення соціально-перцептивного інтелекту, оптимізація взаємовідносин з іншими людьми, нівелювання труднощів спілкування взагалі. Учасники груп АСПН у самозвітах відзначають позитивні зміни в сприйнятті самого себе, у стосунках з іншими людьми, у емоційному аспекті спілкування. За словами учасників психокорекційних груп, у результаті такого навчання в них розвивається здатність прийняття інших людей, підвищення адекватності міжособистісного сприйняття, упевненості в собі, що позначається на ефективному встановленню партнерських стосунків з оточенням. Крім того, змінюються соціальні установки в напрямі до більшої відкритості, доброзичливості, емоційної та соціальної зрілості. У результаті психокорекційних занять за методом АСПН спостерігаються зниження тенденції до авторитарності, зростання демократичних форм спілкування, підвищення тенденції до партнерства, нівелювання тенденції контролю за іншими, підсилення емпатії.

Таким чином, глибинно-психологічне пізнання умовних цінностей показало залежність поведінки суб'єкта від його умовних цінностей. Результати дисертаційного дослідження доводять психокорекційну спроможність методу АСПН у контексті нівелювання умовних цінностей суб'єкта та їх інтегрованості з нормативними, що сприяє підвищенню показників відкорогованості особистості, рівня її адаптованості до соціуму через посилення просоціальної орієнтованості цінностей.

Одержані результати дослідження засвідчили їх узгодженість з поставленими в дисертації завданнями та теоретичним припущенням і дозволили зробити загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення та експериментальне дослідження проблеми психологічної значущості умовних цінностей та їх впливу на формування ідеалізованого “Я” особистості, що полягає у глибинно-психологічній сутності умовних цінностей, взаємозв’язку умовних цінностей з об’єктними відношеннями, психологічними захистами, ідеалізованим “Я” особистості; а також у емотивному характері умовних цінностей.

1. Теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми цінностей засвідчує відсутність у науковій літературі єдиного підходу до вирішення поставленої в дисертації проблеми. Спільним у різних наукових підходах до трактування проблеми цінностей є те, що дослідники характеризують цю категорію переважно в контексті функціонування свідомої сфери психіки, без урахування глибинних її аспектів. Поза увагою науковців залишається категорія цінностей у контексті взаємозв’язку свідомої та несвідомої сфер психіки.

2. Відсутність цілісного аналізу феномену умовних цінностей породжена недостатнім висвітленням проблеми єдності свідомої та несвідомої сфер психіки суб’єкта в науковій літературі, зокрема виявлення глибинно-психологічних детермінант умовних цінностей.

3. Вивчення біхевіоральних аспектів розуміння сутності категорії умовних цінностей дало змогу виявити спільні механізми в дослідженні умовних цінностей та умовних рефлексів: очікування на винагороду (підкріплення); категорія очікувань, яка розкривається П. К. Анохіним на основі поняття “акцептор дії”; відступи від реальності, якими обтяжена модель наступної дії (акцептор дії), та умовні цінності, пов’язані з ідеалізованим “Я” суб’єкта.

4. Глибинно-психологічний ракурс дослідження умовних цінностей показав залежність поведінки суб’єкта від умовності його цінностей, сформованих під впливом пережитого досвіду та емоційних детермінант, початки яких лежать в едіповій ситуації. Вплив такого типу цінностей на психологічні характеристики суб’єкта реалізується через дію механізмів заміщення, ідентифікації, компенсації тощо.

5. Емпіричне дослідження умовних цінностей поставило акцент на взаємозв’язку умовних цінностей з ідеалізованим “Я” суб’єкта, а також на значущості очікувань суб’єкта, пов’язаних з підтвердженням гідностей ідеалізованого “Я”.

6. Метод активного соціально-психологічного навчання відкриває можливості цілісного пізнання психіки в єдності свідомої та несвідомої сфер, що дозволяє виявити вплив минулого досвіду суб’єкта на формування ідеалізованого “Я”, яке обумовлює відступи від реальності з опорою на умовні цінності.

7. Умовні цінності тісно пов’язані з об’єктними відношеннями суб’єкта, які сформувались у ранній період розвитку та зберігають тенденцію до перенесення на ситуацію актуальної взаємодії. Об’єктне відношення має вплив на процес формування системи умовних цінностей суб’єкта.

8. Умовні та нормативні цінності знаходять точки дотику у випадку актуалізації фактору емотивності. У контексті психодинамічної теорії ми можемо констатувати, що нормативні цінності, якими керується суб’єкт у поведінці, можуть набувати умовності. Кожна цінність, яка входить в актив поведінки суб’єкта та несе емотивний заряд, набуває характеру умовної або особистісно значущої цінності.

9. Умовні цінності активно інтегруються в процесі формування системи психологічних захистів, пов’язаних з ідеалізованим “Я” суб’єкта. Ступінь вираженості умовних цінностей суб’єкта прямо залежить від інтенсивності проявів захисних тенденцій, спрямованих на “охорону” гідностей ідеалізованого “Я”. При цьому окремі форми психологічних захистів (проекція, перенесення, заміщення, раціоналізація тощо) підтримують ілюзорний відступ від реальності в напрямку просоціальної спрямованості активності суб’єкта, зберігаючи внутрішнє відчуття суб’єктивної зінтегрованості на засадах ідеалізації “Я”, чим, власне кажучи, обумовлюється стійкість умовних цінностей.

10. Чим більш виражене ідеалізоване “Я” суб’єкта, тим більшою є потреба у відступах від реальності, які знаходять свій вияв в умовності цінностей і навпаки: чим більше “Я” спиратиметься на нормативні цінності, тим більшою мірою підтверджуються очікування суб’єкта на визнання гідностей “Я” оточенням.

11. Між різновидами психологічних захистів (базових та периферійних), відкритих у психодинамічній теорії, та різновидами умовних цінностей (базові та ситуативні) існує тісний взаємозв'язок. При цьому будь-яка ситуативна умовна цінність зберігає залежність від базової цінності, в такій же мірі периферійні захисти реалізують інтереси базових.

12. Умовні цінності проявляються в міжособистісній взаємодії. Особливо презентабельним є емоційний аспект, що набуває усталених форм під впливом умовних цінностей, які в окремих випадках виступають формою психологічного захисту ідеалізованого "Я".

13. Психокорекційний процес АСПН є результативним у контексті нівелювання умовності цінностей суб'єкта, що посилює їх зінтегрованість з нормативними цінностями та підвищує показники психічного здоров'я. Застосування тестових методик та самозвітів учасників груп АСПН допомагає відстежити динаміку нормативних цінностей суб'єкта під впливом психокорекційних занять, яка змінюється у напрямку до посилення просоціально зорієнтованих цінностей, що загалом сприяє адаптації суб'єкта до соціуму.

14. Глибинно-психологічна корекція нівелює дію системи психологічних захистів завдяки об'єктивуванню відступів від реальності, які спричиняються умовністю цінностей, та сприяє реалістичності очікувань ідеалізованого "Я", яке в більшій мірі гармонізується з ідеалом "Я".

Дослідницькі перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в пошуках нових методів пізнання умовних цінностей, які б спиралися на функційні особливості несвідомого та поглибленому дослідженню взаємозв'язку умовних та інфантильних (глибинно-психологічних) цінностей.

Основний зміст дослідження відображено у таких публікаціях:

1. *Стасько О. Г.* Цінності суб'єкта в контексті дослідження взаємозв'язку свідомої та несвідомої сфери психіки // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – Львів, 2003. – № 6. – С. 131 – 139.
2. *Стасько О. Г.* Особливості цінностей суб'єкта та їх роль у розвитку його психіки // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2004. – Т. VI. – Вип. 4. – С. 309 – 316.
3. *Стасько О. Г.* Категорія умовних цінностей суб'єкта в контексті дослідження взаємозв'язку свідомої й несвідомої сфер психіки // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2004. – Т. VI. – Вип. 6. – С. 333 – 344.
4. *Стасько О. Г.* Використання прийому казки з метою пізнання умовних цінностей суб'єкта // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2004. – Т. VI. – Вип. 7. – С. 307 – 315.
5. *Стасько О. Г.* Взаємозв'язок умовних та нормативних цінностей суб'єкта // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – № 7 (31). – С. 3 – 7.
6. *Стасько О. Г.* Теорія функціональних систем П. К. Анохіна та категорія умовних цінностей // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – № 8 (32). – С. 97 – 102.
7. *Стасько О. Г.* Біхевіоральний аспект розуміння категорії умовних цінностей // Педагогічний процес: теорія і практика: Зб. наукових праць інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К.: ЕКМО, 2005. – Вип. 1. – С. 328 – 338.
8. *Стасько О. Г.* Прояв умовних цінностей у процесі спілкування // Педагогічний процес: теорія і практика: Зб. наукових праць інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К.: Міленіум, 2006. – Вип. 1. – С. 238 – 245.
9. *Стасько О. Г.* Механізми формування умовних цінностей суб'єкта // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія. – Ялта. – 2006. – Вип. 9. – Част. 1. – С. 66 – 71.
10. *Стасько О. Г.* Поняття умовних цінностей // Наука і освіта 2004: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т. 28: Психологія. – С. 71 – 73.
11. *Стасько О. Г.* Теорія біхевіоризму та розуміння категорії умовних цінностей // Наука і освіта 2005: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука

і освіта, 2005. – Т. 50: Психологія. – С. 16 – 18.

12. Стасько О. Г. Умовні цінності в контексті глибинної психології // Актуальні проблеми практичної психології: Зб. наук. праць – Херсон.: Персей, 2004. – С. 285 – 286.

АНОТАЦІЇ

Стасько О. Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого “Я” особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2006.

Дисертацію присвячено дослідженню психологічної значущості умовних цінностей та виявленню їх впливу на формування ідеалізованого “Я” особистості. У роботі висвітлено теоретичні підходи до проблеми цінностей, здійснено їх порівняння з розумінням феномену цінностей у психодинамічному підході.

Розкрито психологічний зміст категорії умовних цінностей та встановлено біхевіоральні аспекти її розуміння. Виявлено глибинно-психологічні передумови формування умовних цінностей, доведено їх зв'язок з психологічними захистами та вплив на формування ідеалізованого “Я” суб'єкта. Констатовано зв'язок умовних та нормативних цінностей, досліджено особливості впливу умовних цінностей на процес спілкування.

Обґрунтовано необхідність здійснення глибинної психокорекції умовних цінностей суб'єкта, доведено результативність методу АСПН у їх діагностиці та глибинній корекції.

Ключові слова: умовні цінності, нормативні цінності, ідеалізоване “Я”, глибинні механізми психіки, едіпів комплекс, психологічні захисти, об'єктні відношення, соціально-перцептивні викривлення, метод активного соціально-психологічного навчання, психокорекція.

Стасько О. Г. Психологическая значимость условных ценностей и их влияние на формирование идеализированного “Я” личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена исследованию психологической значимости условных ценностей и выявлению их влияния на формирование идеализированного “Я” личности. В работе представлены теоретические подходы к проблеме ценностей в украинской и зарубежной психологии, осуществлено их сравнение с пониманием феномена ценностей в психодинамическом подходе.

Раскрыто психологическую сущность категории условных ценностей и установлено биохевиористические аспекты ее понимания. Сравняется феномен условных ценностей в контексте психодинамического подхода с механизмами условного рефлекса в биохевиоральном подходе.

Выявлены глубинно-психологические предпосылки формирования условных ценностей, раскрыта системная организация целостной психики через конкретизацию понятий “условные ценности” (учитывая их взаимосвязь с идеализированным “Я”), “нормативные ценности” (и их возможности интеграции с условными ценностями) в ракурсе психодинамической теории, разработанной академиком АПН Украины Т. С. Яценко.

На эмпирическом материале доказано, что условные ценности формируются в ранний период развития в период эдиповой зависимости под влиянием ценностей значимых людей.

Доказана связь глубинно-психологических ценностей с психологической защитой и их влияние на формирование идеализированного “Я” субъекта. Чем интенсивнее проявления защитных тенденций, тем большей будет условность ценностей. В работе выделены два вида условных ценностей: базовые и ситуативные. Базовые условные ценности связаны с глубинными детерминантами психики и формируются под влиянием первичных либидных объектов. Ситуативные условные ценности гармонизируются с нормативными ценностями субъекта. В

основе любой ситуативной ценности – глубинно-психологическая.

Показана связь условных ценностей с нормативными, которые имеют просоциальный характер и формируются под влиянием функционирования человека в социуме, ценностей родителей, собственного опыта. Ценность, которая входит в актив поведения субъекта, приобретает оттенок условности, что связано с целостностью психики и ее субъективной интегрированностью.

Раскрыта взаимосвязь условных и нормативных ценностей, исследованы особенности влияния условных ценностей на процесс общения.

На эмпирическом материале доказана зависимость поведения субъекта от условности его ценностей, сформированных под влиянием пережитого опыта. Влияние данных ценностей на психологические характеристики субъекта реализуется благодаря действию механизмов замещения, идентификации, компенсации и т. п. Выявлена взаимосвязь условных ценностей с ожиданиями субъекта в подтверждении достоинств идеализированного “Я”.

Представлены результаты использования тестовых методик, которые подтверждают результативность психокоррекционного процесса АСПО в контексте нивелирования условных ценностей, а также их интегрированности с нормативными ценностями, что способствует повышению показателей психического здоровья и усилению просоциально сориентированных ценностей.

Обоснована необходимость глубинной психокоррекции условных ценностей субъекта, доказана результативность метода АСПО в их диагностике и глубинной коррекции.

Ключевые слова: условные ценности, нормативные ценности, идеализированное “Я”, глубинные механизмы психики, эдипов комплекс, психологическая защита, объектные отношения, социально-перцептивные искажения, метод активного социально-психологического обучения, психокоррекция.

Stasko O. G. Psychological importance of conventional values and their influence on formation of the idealized self-image of a person. Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of psychological sciences on speciality 19.00.07 pedagogical and age psychology. M. P. Dragomanov National pedagogical university. Kyiv, 2006.

The dissertation is devoted to the study of psychological importance of conventional values and the revealing of their influence on formation of the idealized self-image of a person. The dissertation contains theoretical approaches to the problem of values and their comparison with the understanding of values phenomenon in the psychodynamical approach.

The psychological content of the category of conventional values as well as behavioral aspects of their understanding have been revealed in the dissertation. Also deep psychological conditions of conventional values formation have been revealed, their connection with psychological defences and their influence on formation of the idealized self-image of a person has been proved. The connection between conventional and normative values has been stated, the peculiarities of the conventional values influence on the communicative processes have been studied.

The need of the subjects conventional values psychological correction as well as adequacy of the ASPT method for their diagnostics and deep correction has been proved.

Key words: conventional values, normative values, idealized self-image, deep psychological processes, conditional reflex, Oedipus complex, psychological defences, objective relations, social perceptive distortions, practical psychology, active psychological social teaching method (ASPT method), psychological correction.